

Södertörns högskola | Institutionen för religionsvetenskap
Självständigt arbete 15 hp | Religionsvetenskap III | Höstterminen
2014

Svårigheter och utmaningar i religionsundervisningen

– En religionsdidaktisk studie med fokus på
lärares uppfattningar kring svårigheter och
utmaningar i religionsundervisningen

Av: Deseré Gullberg Husberg
Handledare: Staffan Nilsson

Abstract

The purpose of this essay is to describe what difficulties and challenges are for teachers of religious education at upper secondary school. The essay is written from a teacher's perspective, where the focus is on the teacher's perceptions of the difficulties and challenges of teaching religious education. The methodology for the collection of information was done through qualitative interviews. Previous research shows that one of the challenges in the teaching profession is the interpretation of the curriculum, and then which of those is correct. The essay shows that the biggest challenges that teachers experience in the subject of religious education is the students' prejudice against different religious groups, and also the difficulty of getting students to understand the purpose of what is being taught. I have examined how teachers handle these difficulties and challenges as well as the didactic choices that are at the forefront of the teachers' strategies.

Keywords: Religion, didactics, challenges, difficulties, upper secondary school, education

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
INLEDNING	4
BAKGRUND	5
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
DISPOSITION	6
TIDIGARE FORSKNING	7
MATERIAL OCH METOD	8
ETISKT FÖRHÅLLNINGSSÄTT	10
TEORI	11
UNDERSÖKNING OCH ANALYS	12
FRÅGESTÄLLNING 1. VILKA SVÅRIGHETER OCH UTMANINGAR UPPLIVER RELIGIONSKUNSKAPSLÄRARE I UNDERVISNINGEN?	12
SLUTSATS	17
FÖRDJUPAD ANALYS.....	17
DISKUSSION	22
FRÅGESTÄLLNING 2. HUR BESKRIVER LÄRARNAS ATT DE HANTERAR DE STÖRSTA SVÅRIGHETERNA OCH UTMANINGARNA I UNDERVISNINGEN?	23
SLUTSATS	26
FRÅGESTÄLLNING 3. VILKA DIDAKTISKA FRÅGOR KOMMER I FÖRGRUNDEN FÖR DE STRATEGIER SOM LÄRARNAS ANVÄNDER VID HANTERING AV SVÅRIGHETER I UNDERVISNINGEN?	26
JOHANNA	27
SAMMANFATTNING OCH SLUTSATS AV JOHANNAS DIDAKTISKA VAL	29
KARIN.....	30
SAMMANFATTNING OCH SLUTSATS AV KARINS DIDAKTISKA VAL.....	31
ANN	32
SAMMANFATTNING OCH SLUTSATS AV ANNS DIDAKTISKA VAL	33
DISKUSSION	34
SAMMANFATTNING	35
REFERENSER	36
TRYCKTA KÄLLOR	36
OTRYCKTA KÄLLOR	36
ELEKTRONISKA KÄLLOR	36
BILAGOR	37
INTERVJUFRÅGOR	37

Inledning

När jag gick i gymnasiet och läste religion märkte jag att klassen förändrades under religionstimmarna. Vi diskuterade livligare, vi berättade i större utsträckning om våra egna upplevelser, vi funderade, vred och vände, vi lyssnade även tålmodigt på varandra och var förväntansfulla över vad nästa person skulle berätta. Religionskunskapen förde oss närmare varandra på så sätt att vi vågade stå upp för vad vi trodde på samtidigt som vi lärde varandra att visa respekt och tolerans. Däremot fanns det tillfällen då vissa diskussioner blev lite för högljudda och intensiva och gjorde att vår lärare var tvungen att avbryta oss för att lugna ned stämningen. I vissa diskussioner stod vi i klassen väldigt långt ifrån varandra, vilket mynnade ut i heta debatter. När jag sedan började läsa till gymnasielärare i religion, följde dessa funderingar med mig. Vad var det egentligen som gjorde att vissa saker var så känsliga att diskutera? Varför reagerade vi som vi gjorde?

Jag har valt att göra uppsatsen ur ett lärarperspektiv eftersom mycket av den litteratur vi läst under utbildningen är skriven ur ett elevperspektiv. Jag vill förstå hur lärare tänker i situationer som kan vara svåra, både didaktiskt och kunskapsmässigt. Jag vill också veta hur lärarna själva upplever det. Dessutom tycker jag att det är spännande att se hur lärare faktiskt hanterar svåra situationer, istället för att bara läsa om det i teoriböcker, om teoriböckerna ens berör det.

Uppsatsen kan vara av intresse för lärarstudenter och verksamma lärare. För lärarstudenter tror jag behållningen ligger i att kunna förbereda sig på vad de kan möta när de går ut på VFU och när de sedan börjar arbeta som religionslärare. För redan yrkesverksamma lärare kan det vara intressant att läsa om hur andra lärare uppfattar vissa svårigheter som finns i religionsundervisningen och hur de hanterar detta.

Bakgrund

Religionskunskapen i gymnasiet har två kurser, religion 1 och religion 2. Alla elever läser inte båda kurserna vilket beror på vilket program de läser. I läroplanen kan man läsa vad religionskunskapen har för syfte, vilket presenteras nedan. Lärarna ska i sin undervisning, ge eleverna verktyg för att utveckla de egenskaper och kunskaper som ämnets syfte förmedlar.

Undervisningen i ämnet religionskunskap ska syfta till att eleverna breddar, fördjupar och utvecklar kunskaper om religioner, livsåskådningar och etiska förhållningssätt och olika tolkningar när det gäller dessa. Kunskaper om samt förståelse för kristendomen och dess traditioner har särskild betydelse då denna tradition förvaltat den värdegrund som ligger till grund för det svenska samhället. Undervisningen ska ta sin utgångspunkt i en samhällssyn som präglas av öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och människors olikheter samt ge eleverna möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglat av mångfald. Eleverna ska ges möjlighet att diskutera hur relationen mellan religion och vetenskap kan tolkas och uppfattas, till exempel beträffande frågor om skapelse och evolution.

Undervisningen ska leda till att eleverna utvecklar kunskaper om hur människors moraliska förhållningssätt kan motiveras utifrån religioner och livsåskådningar. De ska ges möjlighet att reflektera över och analysera människors värderingar och trosföreställningar och därigenom utveckla respekt och förståelse för olika sätt att tänka och leva. Undervisningen ska också ge eleverna möjlighet att analysera och värdera hur religion kan förhålla sig till bland annat etnicitet, kön, sexualitet och socioekonomisk bakgrund.

I undervisningen ska eleverna ges möjlighet att analysera texter och begrepp, kritiskt granska källor, diskutera och argumentera (www.skolverket.se).

Uppsatsen är skriven ur ett lärarperspektiv där syftet är att undersöka vilka svårigheter och utmaningar mina informanter upplever finns i religionskunskapen. Svårigheter och utmaningar kan vara av olika slag och bero på olika faktorer. Vad som dock kvarstår är att lärarna måste hitta sätt att hantera detta på. Skolorna har riktlinjer som alla lärare ska förhålla sig till när det gäller kunskap, teori, praktik och deras elever. I GY11, under övergripande mål och riktlinjer kan man läsa vad som förväntas av lärarna. Jag har bara valt de punkter som jag anser är relevanta för undersökningen:

Läraren ska:

- utgå från den enskilda elevens behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande,
- stärka varje elevs självförtroende samt vilja och förmåga att lära,
- i undervisningen skapa en sådan balans mellan teoretiska och praktiska kunskaper som främjar elevernas lärande,
- tydliggöra vilka vetenskapliga grunder, värderingar och perspektiv som kunskaperna vilar på och vägleda eleverna så att de kan ta ställning till hur kunskaper kan användas,
- se till att undervisningen till innehåll och uppläggning präglas av ett jämställdhetsperspektiv,
- samverka med andra lärare i arbetet med att nå utbildningsmålen,
- i undervisningen utnyttja de kunskaper och erfarenheter av arbets- och samhällsliv som eleverna har eller skaffar sig under utbildningens gång,
- i undervisningen beakta resultat av utvecklingen inom ämnesområdet och för undervisningen relevant pedagogisk och annan forskning, och
- organisera och genomföra arbetet så att eleven
  - utvecklas efter sina egna förutsättningar och samtidigt stimuleras att använda och utveckla hela sin förmåga,
  - upplever att kunskap är meningsfull och att den egna kunskapsutvecklingen går framåt, (www.skolverket.se)

Kort presentation av informanterna.

Jag intervjuade tre kvinnor och en man, som alla undervisar i religionskunskap på gymnasiet i Stockholmsområdet. För att inte röja mina informanters identitet kommer de ges fiktiva namn. Mannen som intervjuades har arbetat som lärare i 20 år och honom kallar jag **Michael**. Han har tidigare undervisat i några år på högstadiet men undervisar nu på gymnasiet. Den första kvinnliga läraren som jag träffade har undervisat i 32 år och får figurera under namnet **Ann**. Den andra kvinnliga läraren har arbetat som lärare i 5 år och ges namnet **Karin**. Min sista informant får gå under namnet **Johanna**, som har undervisat i 10 år, varav 8 år i religionskunskap.

Syfte och Frågeställningar

Syftet är att undersöka vilka svårigheter och utmaningar lärarna upplever finns i religionsundervisningen, hur de hanterar detta samt vilka didaktiska ställningstaganden de gör.

1. Vilka svårigheter och utmaningar upplever religionskunskapslärare i undervisningen?
2. Hur beskriver lärarna att de hanterar de största svårigheterna och utmaningarna i undervisningen?
3. Vilka didaktiska frågor kommer i förgrunden för de strategier som lärarna använder vid hantering av svårigheter i undervisningen?

Disposition

Efter inledning presenteras bakgrund där delar ur religionskunskapens syfte kan läsas, under bakgrund finns också en kort presentation av informanterna, vilka namn de kommer figurera under och utdrag ur GY11 som kopplas till tidigare forskning. Därefter kommer syfte/frågeställning och sedan tidigare forskning. Tidigare forskningen använder jag för att förstå hur lärarna kan uppfatta läroplanen och om detta syns i deras didaktiska val, vilket presenteras i sammanfattningen i slutet av uppsatsen. Under material och metod förklaras vilken metod jag valt, motivering till varför, tillvägagångssätt för insamling av material samt förklaring av symboler som finns i transkriberingen och analysen. Därefter följer etiskt förhållningssätt, teori och sedan undersökning och analys.

I analys 1 presenteras informanternas svar parallellt. Analysen inleds med frågeställning (titeln till analysen) som följs av analys och slutsats. I slutet av analys 1 görs en fördjupning men som inte har

någon separat frågeställning. Fördjupningen görs för att få en bättre förståelse för vad lärarna anser är den största utmaningen. Jag avslutar fördjupningen med en diskussion. Upplägget för analys 2 är likadant som analys 1 med undantag för den fördjupade analysen som första analysen har. I analys 3 ser upplägget annorlunda ut. Först kommer en separat analys av varje informants beskrivningar, därefter sammanfattas det och en slutsats presenteras. När alla informanters svar presenteras görs en avslutande diskussion men utan att redogöra för några ytterligare slutsatser.

I slutet sammanfattas hela uppsatsen, där jag även presenterar slutsatserna ännu en gång och kopplar till tidigare forskning. Sedan presenteras källor och slutligen bilagor där intervjufrågorna går att läsa.

Tidigare forskning

Inger Assarsson skriver i boken *Utmaningar i en skola för alla - några filosofiska trådar* (2009) om utmaningar lärare ställs inför. Boken bygger dels på dialoger mellan henne, lärarstudenter och redan verksamma lärare och dels på några fallstudier från grundskolan. Från fallstudierna använder hon enbart citat för att ge exempel på olika situationer. Hon inleder boken med ”I en tid av turbulens, där det florerar så många åsikter om hur lärare ska vara och vad skolan ska undervisa om är det både roligt och givande men också utmanande och frustrerande att vara lärare” (2009:7). Assarsson har tillsammans med lärarstudenterna och lärarna diskuterat vad skolan ska vara till för och hur undervisningen kan läggas upp så den gynnar alla elever, oavsett vilka svårigheter, intressen eller bakgrund eleverna har.

Assarsson tar upp ”makt över ordet” som handlar om ”en mängd olika samhälleliga maktordningar som styr vad som sägs och inte sägs när lärare talar med varandra om skolan, undervisning och eleverna” (2009:40). Hon menar att dessa maktordningar påverkar sättet lärare kan prata med varandra när det exempelvis handlar om elever med olika svårigheter eller vad i undervisningsämnet som är relevant att lära ut. Maktordningarna gör att lärarna blir bärare av diskurser och om dessa diskurser inte ifrågasätts blir maktordningarna den grupp som behärskar ”arenan och gör upp agendan utifrån det de anser som skolans verklighet och realitet” (2009:40). I samma kapitel tar Assarsson även upp att läroplanstolkningen har blivit allt viktigare och att lärarna förväntas tolka dessa och sedan välja hur de ska förhålla sig till det. Hon menar att problemet uppstår när lärarna ska komma till konsensus eftersom ord kan ha olika innebörder för olika personer och framför allt vem man anser har rätt förståelse av vad ”en skola för alla” innebär. Detta leder till att ”Den arena som innehar tolkningsföreträde kommer också i besittning av makten” och ”Vagheten och mångtydigheten i styrdokumentet ger mer makt åt dem som behärskar arenan” (2009:47).

Jag använder den tidigare forskningen som ett sätt att förstå hur lärarna kan uppfatta läroplanerna på olika sätt och varför de kan göra det. Detta kopplas även till det som är presenterat under ”bakgrund” och är citerat från GY11 samt läroplanen för religionskunskap.

Det finns dessvärre mindre forskning kring svårigheter och utmaningar med religionsdidaktisk inriktning.

Material och Metod

Analysen i denna uppsats grundar sig på semistrukturerade och ostrukturerade intervjuer kring svårigheter i religionsundervisningen med fokus på lärarnas upplevelse. Lennart Hellspong menar att ”Som intervjuare har du ett huvudansvar för intervjuens utformning, för att den tar upp relevanta frågor och har en lämplig disposition. Den som intervjuas svarar däremot för expertkunskaperna och de personliga synvinklarna” (2011:63). Jag valde kvalitativa intervjuer som metod för jag ansåg att den skulle kunna ge djupare svar än andra metoder och en chans för mig att i intervjusituationen ställa både breda och mer direkta följdfrågor. Det finns många olika sätt att gå till väga för att samla in information till en undersökning, men jag tyckte inte att de andra alternativen hade gett mig en lika omfattande förståelse av det jag ville undersöka. Andra tillvägagångssätt för att samla in information är att arbeta med enkäter, antingen via posten, epost eller frågeformulär via internet (Denscombe 2009:27-28). Detta anser jag fungerar bättre då man vill nå en större publik och vill göra studier kring exempelvis vanor eller attityder kring ett visst ämne. Anledningen till varför jag valde bort att göra enkäter är för intervjusituationen anser jag gynnas av att kunna ställa följdfrågor, höra röstlägen och kroppsspråk. Detta var också varför jag även valde bort att göra telefonintervjuer. Telefonintervjuer ger dock möjlighet att kunna ställa följdfrågor och höra informantens röstlägen, men att läsa av kroppsspråket försvinner. Jag hade kunnat kombinera intervjuer och observationer, men anledningen till varför observationer valdes bort var på grund av att lärarnas upplevelse av vilka utmaningar de anser svårast, hade gjort att observationerna gått ut på att tajma tillfällena då dessa situationer inträffar, vilket hade varit väldigt tidskrävande. Tid som uppsatsen inte ger utrymme för.

Intervjuerna har gjorts individuellt med fyra olika lärare i deras skolor. De har fått besvara samma frågor men följdfrågorna har varierat beroende på deras svar. Jag har valt att låta informanterna utveckla olika svar som har varit spännande och aktuella i sammanhanget, för att få veta så mycket som möjligt. Till vissa informanter ställde jag dock inte alla frågor, då de redan hade besvarats tillsammans med andra

svar. Intervjufrågorna skrevs i förhand och min tanke var från början att skicka ut dessa, eller vissa av dem, till lärarna som jag skulle intervjua. Fördelen ansåg jag var att lärarna kunde känna sig mer förberedda och ha bättre möjlighet att ge fylligare svar eftersom många frågor handlade om tidigare upplevelser. Nackdelarna med att skicka ut något i förhand var att jag inte skulle få lika spontana svar under intervjun och att vissa svar skulle kunna vara inövade och redan finslipade. När intervjufrågorna skrevs hade jag som utgångsläge att svaren skulle vara spontana, vilket gjorde att jag inte skickade ut några frågor.

Intervjuerna var en kombination av semistrukturerade och ostrukturerade. Enligt Denscombe har semistrukturerade intervjuer redan skrivna frågor som ska besvaras, och där intervjuaren har utrymme att ändra frågornas följd och ge informanten tid att utveckla sina tankar och idéer (2009:234-235). Ostrukturerade intervjuer ger ännu mer utrymme till informanten att fritt utveckla resonemang och idéer, och intervjuaren håller sig mer i bakgrunden (2009:235). Semistrukturerade och ostrukturerade intervjuer har som likhet att de båda tillåter ett mer utforskande klimat under intervjun, än det kontrollerande som strukturerade har (2009:235).

Vad som bör poängteras är att uppsatsen inte beskriver hur alla lärare uppfattar svårigheter och utmaningar i religionsundervisningen. Detta visar bara vad mina informanter upplever. För att kunna svara för en större grupp hade undersökningen behövt vara av mycket större skala.

I uppsatsen används ordet ”fördom” frekvent och bör därför definieras. Jag har utgått från Svenska Akademiens ordboks definition av ordet, vilket är:

l. verklig eftertanke fattat) förhandsomdöme, förutfattad mening l. åsikt, vaneföreställning (som hindrar ngn att inse det riktiga l. gagneliga osv., särsk. i ngt framträdande nytt; i sht i fråga om religiösa l. sedliga, politiska l. sociala åskådningar o. d.); ofta övergående i bet.: inrotad falsk l. föråldrad l. vidskeplig föreställning o. d. *Religiösa, politiska, sociala fördomar. Fördomar och vidskepelse. (www.saob.se)*

Symboler i transkribering och analysen:

.. – paus

[...] – några få ord har tagits bort

[---] – flertalet ord har tagits bort

[text inom klamrar] – min förklaring för att tydliggöra vad som menas

VERSALER – stark betoning

Fetmarkerat – känslomässiga uttryck, så som skratt.

Etiskt förhållningssätt

Artikeln *Forskningsetiska principer – inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* redogör för fyra huvudkrav som syftar till att all forskning som bedrivs ska uppfylla vissa krav för att anses vara etiskt. Informationskravet som är det första kravet, uppfylls genom att mina informanter fick information om uppsatsens syfte (som var det jag ansåg skulle kunna avskräcka vissa informanter) och att de inte behövde svara på alla frågor om de inte ville. Jag förklarade att de gärna fick korrigera svar i efterhand eller kontakta mig om det var något de funderade över eller ville ta bort. Jag förklarade också att deras svar i intervjuerna skulle ligga till grund för uppsatsens analys.

Samtyckeskravet som är krav 2, uppfylls då mina informanter är myndiga och meddelade (via epost och telefon) att de gärna ville delta. Jag fick även deras godkännande att använda intervjumaterialet i uppsatsen. Vidare uppfylls samtyckeskravet då mina informanter är den mer aktiva parten i samtalet och att de i förväg informerades om uppskattad intervjutid. En informant önskade även ta bort en del ur intervjumaterialet, vilket har utförts.

Det tredje kravet, konfidentialitetskravet, har uppfyllts genom anonymisering av informanterna samt genom information om att deras deltagande skulle vara anonymt. Anonymiseringen görs både i uppsatsen och i transkriberingen av intervjuerna.

Det sista kravet, nyttjandekravet, uppfylls då mina informanter fått information om att deras intervjuer enbart kommer att användas som material i denna uppsats.

En av informanterna har under min VFU-period handlett mig, vilket har gjort att jag funderat på om dennes intervju bör vara med i uppsatsen eller ej. Jag är medveten om att det kan förändra tillförlitligheten i min uppsats. Jag och min handledare har dock en relation där vi kan ifrågasätta varandra och diskutera tankar och val på ett objektivt sätt utan att någon av oss tar illa upp. När jag vägt för- och nackdelar kom jag fram till att min handledares deltagande inte kommer att förändra hur jag analyserar, hur jag drar mina slutsatser eller i vilken grad jag kan förhålla mig opartiskt. Jag gjorde valet att ha med min handledare som informant dels på grund av att hen är ödmjuk i sin lärarroll och dels för att min avsikt i uppsatsen varken är att nedvärdera eller hylla någon. Min avsikt är att förhålla mig objektiv, mot alla mina informanter.

Teori

Materialet som ska analyseras är enbart det material som jag har fått genom intervjuerna. Den teoretiska modell som lämpar sig bäst för att hjälpa mig att analysera mitt material, anser jag är hermeneutiken. Historiskt menar Patel och Davidsson att ”hermeneutiken har fått stå för kvalitativa förståelse- och tolkningssystem och en forskarroll som är öppen, ’subjektiv’ och engagerad” (2011:29) men att hermeneutiken idag framför allt används för att tolka hur ”[...] mänskligt liv, existens, kommer till uttryck i det talade och skrivna språket samt i människors handlingar och mänskliga livsyttningar” (2011:29). Vilket är det jag kommer använda för att analysera intervjumaterialet. Däremot kommer jag försöka anta ett så objektivt förhållnings- och analyseringssätt som möjligt då analysmaterialet är informanternas tankar, upplevelser och idéer. Vad jag menar med att analysera objektivt är att inte lägga in egna värderingar i vad de säger och påstå att det är faktum. Jag kommer enbart tolka deras utsagor.

Björn Vikström skriver i *den skapande läsaren, hermeneutik och tolkningskompetens (2005)*

”Till lyssnandets hermeneutik hör att betoningen av författarens subjektiva skapelseprocess tonas ner. Representanterna för denna uppfattning förenas i föreställningen om att författaren primärt är ett redskap för någonting annat, och inte en suverän skapare” (Vikström 2005:52). Han skriver att detta gäller ”lyssnandets hermeneutik” vilket jag använd i förarbetet till uppsatsen då jag lyssnade på de inspelade intervjuerna och transkriberade.

Min användning av hermeneutiken kommer således fokusera på tolkning av mina informanternas intervjusvar och att jag som skribent ”ställer helhet i relation till delarna och pendlar mellan del och helhet för att på detta sätt nå fram till en så fullständig förståelse som möjligt” (2011:29).

Hermeneutiken kommer användas som analysverktyg för att förstå mina informanternas svar, men för att få en ytterligare förståelse kommer jag även ha en didaktisk utgångspunkt.

Staffan Selander förklarar i kapitlet ”Didaktik – undervisning och lärande” i boken *Lärande, skola, bildning - grundbok för lärare (2010)* under rubriken ”En filosofisk utgångspunkt för didaktiken”: ”Man kan fokusera på beteende, minne, barns mognad, eller intellektuella förmågor, artefakterna eller redskapen eller på själva lärmiljöns och det sociala samspelets betydelse för lärandet” (2010:200) vilket beskriver hur kunskapen kring undervisning och lärande kan förklaras (2010:200). Selander förklarar ”Vilket perspektiv man utgår ifrån formar de frågor som man sedan söker svar på. Det lönar sig således inte att försöka finna ut var lärande ’är’ utan snarare vad lärande ’ses som’ i olika traditioner, vilka ’kunskapsobjekt’ de producerar” (2010:200).

I samma bok men i ett annat kapitel ”Den didaktiska reliefen – att vara lärare” (2010) skriver Caroline Liberg ”De val du gör som lärare – mer eller mindre uttalade – lyfter fram vissa aspekter i förgrunden i undervisningen. Vissa aspekter hamnar då i bakgrunden eller försvinner helt” (2010:215) vilket syftar på att lärarens val och dennes uppfattning om vad som är viktigt är det eleverna får ta del av. Lärarens kunskapssyn är det som ligger till grund för dennes didaktiska överväganden (2010:217), vilket kan variera från lärare till lärare. Hon förklarar att kunskapen som förmedlas i klassrummet genomsyras av normer och värderingar (2010:218). Vilket påverkar lärarens val av stoff och metod.

I uppsatsen kommer jag använda mig av didaktikens grundfrågor, där jag valt tre punkter att utgå ifrån i min analys (detta kommer främst synas analysen till frågeställning 3), vilka är: Vad, hur och vem. Nedan följer en förklaring kring hur dessa kommer användas i uppsatsen.

Vad - som ska läras handlar om vilket stoff lärarna väljer att använda. I **Vad** ingår också varför-frågan. Varför lärarna väljer att använda det stoffet.

Hur - det ska läras syftar på metodval, **hur** man på bästa sätt kan undervisa om valt ämne. I **Hur** ingår också varför-frågan, ”varför just denna metod”. (Selander 2010:202-203).

Vem - handlar om hur läraren förstår sina elever och kan utgå från detta i undervisningsupplägget. Det innebär också att läraren är uppmärksam på vilka elever som finns i klassen, vad de har för tidigare erfarenheter, attityder och intressen och hur undervisningen kan engagera dem (2010:221-222).

Undersökning och analys

Frågeställning 1. Vilka svårigheter och utmaningar upplever religionskunskapslärare i undervisningen?

Mina informanter pratar under intervjuerna om kursplanen och vad religionskunskapen ska ge för kunskaper till eleverna. Lärarna berättar att de ständigt arbetar med att få eleverna att ha ett öppet sinne och se saker ur flera perspektiv. Enligt syftet i religionskunskap 1, ska eleverna lära sig hur de ”breddar, fördjupar och utvecklar kunskaper om religioner, livsåskådningar och etiska förhållningssätt och olika tolkningar när det gäller dessa” (www.skolverket.se). Hur lärarna ger eleverna möjlighet att göra detta varierar, och i alla möten med människor kan det uppstå situationer som försvårar det som är tanken med mötet. I dessa fall handlar det om att undervisa och ge kunskap.

Min informant, Karin, fick frågan ”vad anser du rent generellt är det svåraste i religionsundervisningen?” varpå hon svarade:

Oj! Ehm.. i mitt fall utifrån de förutsättningar som finns på den här skolan så handlar det om att få eleverna att se nyttan av religionsundervisningen. Få dem att förstå varför de ska läsa kursen religion. Det är det de frågar sig själva och mig hela tiden.

Som följdfråga frågade jag vad hon brukar ge eleverna för svar. Det vill säga, vad hon anser att religionsundervisningen har för syfte och vad hon tycker att eleverna ska lära sig, och på det svarade hon:

Alltså, som med all kunskap så är ju tanken att kunskapen ska underlätta för eleverna att klara sig i samhället och forma dem till goda samhällsmedborgare. I fallet med religion, handlar det främst för min del att få dem att få förståelse för andra människors religion, med tanke på att vi lever i ett mångkulturellt och mångreligiöst samhälle så att de lättare kan respektera och tolerera människor som inte är som de själva, eller tänker och tycker och tror som de gör.

Utifrån vad Karin berättar, tolkar jag det som att syftet med undervisningen är som svårast för eleverna att förstå i början av kursen, när de precis ska börja läsa religionskunskap 1. Hon säger inte uttryckligen att detta håller i sig under hela kursen, men antyds när hon säger ”det är det de frågar sig själva och mig hela tiden”. Att eleverna inte alltid förstår syftet med religionsundervisningen är även något som min andra informant Johanna upplever och hon beskriver vad hon anser är de största svårigheterna inom religionskunskapen:

Att få eleverna att förstå vad religionsundervisningen handlar om. Jag upplever att många har en negativ inställning till religionskunskapen och tycker ”jag tror inte på något och folk som gör det är knäppa” och har lite den inställning och det är grunden till varför det kan vara svårt att få dem att förstå. Det jag tycker är svårast är i början då man ska förklara att det inte handlar om vad mossiga gubbar sa för längesedan, utan att det är högst aktuellt idag, även om vi generellt i Sverige är väldigt lite religiösa så berör det oss här också. Det är den svåraste och största utmaningen så som jag ser det. Och få eleverna att förstå att religion berör dig, oavsett om du vill det eller inte.

Utifrån vad Johanna berättar syns två svårigheter i undervisningen. Den första handlar om elevernas inställning till religionskunskapen som ämne, där bilden enligt henne, är negativ från elevernas håll. Den andra svårigheten liknar det Karin upplever, vilket är att eleverna har svårt att förstå syftet med undervisningen. Johanna menar att elevernas bild av religionskunskapen skiljer sig från vad lärarna ämnar lära ut, däremot förklarar hon inte vidare vad hon själv menar är syftet, utan bara att deras förståelser av religionskunskapen skiljer sig åt. Att syftet med undervisningen är svårt för eleverna att greppa instämmer även min tredje informant Ann på, men hon menar att det också finns ett ointresse som hon kopplar till varför vissa av hennes elever inte förstår vad religionskunskapen ska bidra till:

Och en annan sak jag ser i framför allt yrkesklasser att det finns ett massivt ointresse. Svårigheten är när det finns vissa elever som har hög status och dominerar klassrummet som kanske har fördomar [...]. Och det kan ta flera lektioner innan de förstår vad det [undervisningen] går ut på.. Då får jag förklara att de inte ska bli kristna eller muslimer eller ska läsa bibeln eller så.. och då kan man börja, men då har det tagit flera lektioner. Det är tuffa utmaningar kan jag tycka. Hinna med och nå fram.

Anns beskrivning av vad som är svårigheter och utmaningar i religionsundervisningen, tolkar jag, har att göra med att eleverna inte förstår syftet med undervisningen, precis som Johanna och Karin beskriver.

Dessutom lyfts två andra faktorer som också påverkar att hon tycker dessa saker är svåra, vilka är dels ointresse från eleverna och dels när vissa elever med hög status har fördomar och som dominerar klassrummet. Ann, Karin och Johanna påpekar att eleverna behöver få förklarat vad religionsundervisningen innebär och att detta upplevs som en av svårigheterna. Den enda av mina informanter som inte nämner att den största svårigheten i undervisningen handlar om att förklara syftet för eleverna, är Michael. Han menar istället att ” [...] det som kanske kan vara det svåraste är faktiskt judendomen, där kan det finnas oerhört mycket fördomar, och framför allt från elever med muslimsk bakgrund”. Han tillägger:

[...] Det andra som är svårt är nog att få eleverna att kunna växla perspektiv och kunna tänka utan att vara religiös och att kunna leva sig in i hur människor med religiös tro tänker och upplever saker. De har oftast väldigt förenklade bilder och håller gärna fast vid dem. Det är en svår utmaning.

Michael tar upp två saker som det svåraste i religionsundervisningen, där ena handlar om fördomar mot en specifik religion och det andra handlar om att eleverna har svårt att byta perspektiv.

Att eleverna, enligt Michael, har svårt att byta perspektiv kan bli problematiskt eftersom det enligt läroplanen är en av de saker som undervisningen ska syfta till. Det står också att eleverna ska ges möjlighet att utveckla ”Förmåga att analysera religioner och livsåskådningar utifrån olika tolkningar och perspektiv”(skolverket.se).

Vad han inte beskriver är hur många elever som yttrar sig negativt om judendomen, och det framgår inte heller om det är få men djupt rotade fördomar, eller om det är många till antalet men ytliga i sin karaktär. Vad som däremot visas med dessa fördomar är att de är specifikt riktade mot en religion och inte mot undervisningsämnet. Vad som intressant är att mina tre andra informanter inte nämnde fördomar som en svårighet på samma sätt som Michael, förrän vi kommer längre in i intervjuerna och då visade det sig vara en stor svårighet.

När Johanna berättade att hennes elever (hur många som uttryckt detta är oklart) sagt ”jag tror inte på något och folk som gör det är knäppa” frågade jag om hon upplever att det finns fördomar mot olika religioner (ej ämnet) hos eleverna och då svarade hon:

ja, det gör det. Och som samhället ser ut idag ser man att det är en specifik religion det handlar om och mycket fördomar kring och det är ju islam. Det är även den som är svårast att jobba med och för mig är det den jag lägger mest tid på för att jag tycker att det är väldigt, väldigt viktigt så de får en motvikt till hur islam beskrivs.

Hittills har det framkommit att Johanna upplevt tre olika svårigheter, den första som nämns tidigare i analysen handlar om att få eleverna att förstå syftet med religionsundervisningen, den andra är elevernas negativa syn på undervisningsämnet och den tredje är att det förekommer mycket fördomar som är riktade mot islam. Dessa tre svårigheter skiljer sig något. Att eleverna har svårigheter att förstå syftet

med undervisningen kan ge didaktiska svårigheter på så sätt att det kan vara tidskrävande att förklara för eleverna varför de ska läsa religionskunskap, vilket även uttrycks. Den andra svårigheten, är elevers negativa syn på undervisningen som kan påverka klassrumssituationen negativt. Om eleverna uttrycker det genom negativa yttringar eller att vara stökiga, kan det påverka både andra elever i klassen och läraren. Den sista svårigheten som Johanna nämner är att elevernas fördomar kring islam gör att hon lägger mycket tid vid islamundervisningen, vilket kan påverka både innehållet och omfånget i undervisningen.

När det gäller fördomar förklarade Michael lite närmare vad som kan vara mest laddat i klassrummet:

Alltså, på ett sätt, i det stora hela så blir hela kristendomen besvärlig för det finns så mycket fördomar, men däremot är det som är mest laddat nog islam i en del klasser och där kan man möta två ytterligheter tycker jag. Dels den som är väldigt allmänt fientlig och fördomsfull och sen finns det också det motsatta som bygger på någon sorts värderativism hos en del elever, som tycker ”ja, men alla får tycka vad de vill” och det är jättestunt men som inte kan se vad som kan vara problematiskt. Det kan vara lite onyanserat.

Han återkommer här till att det finns två genomgående problem som yttrar sig i religionsundervisningen, där det ena är elevernas bristfälliga förmåga att byta perspektiv och det andra är elevernas fördomar. Fördomarna som Michael beskriver här, handlar om islam istället för judendomen, som han beskrev i tidigare citat. Jag tolkar det som att när det handlar om judendomen finns det många fördomar, men när det kommer till vad som blir mest laddat i klassrummet så handlar det om islam.

När Karin förklarar hur fördomar yttrar sig i hennes klassrum, beskriver hon det så här:

[...] de här klassiska fördomarna om människor och deras religioner och hur de utöver de och förbud/bud, kläder, matregler, vissa traditioner, ritualer som vissa religiösa grupper utövar kan de ju ifrågasätta och ha svårt att förstå. Oftast handlar det om kvinnor i olika kläder/dräkter eller synen på kvinnan i vissa religioner förknippar eleverna det med, istället för kulturer. Krig, konflikter och extremistiska grupper. Det är väldigt inriktat på de ämnena.

Hon tillägger:

Just att man [eleverna] tenderar att dra alla människor inom en viss religion över en kam. Alla judar är på ett visst sätt, eller alla muslimer är terrorister eller alla Jehovas vittnen är knasbollar som ska tvinga på en religion och knackar på ens dörr och förföljer en. Så det är rätt klassiska som dyker upp.

Här vill jag stanna upp och kort diskutera kring varför detta kan ses som en svårighet. När fördomar yttras i klassrummet och eleverna kan ha svårt att se saker ur olika perspektiv, ligger ansvaret på läraren att få eleverna att försöka förstå att deras antaganden kanske inte stämmer. I och med att tre av mina informanter bara undervisar sina klasser i religionskunskap 1, påpekar de att tidsbristen ofta gör att man bara ”skrapar på ytan”. Det gör i sin tur att när eleverna yttrar fördomar behöver lärarna stanna upp och nyansera elevernas sätt att se på saken, vilket tar tid, som lärarna menar inte alltid finns.

Ytterligare en anledning till varför religionsundervisningen kan bli svår enligt Karin är för att skolan

hon arbetar på är väldigt homogen och i regel inte har så många religiösa elever. Min tolkning av varför Karin anser att en homogen skola kan vara problematiskt när det gäller religionsundervisningen är att fördomar lättare kan få fäste och växa sig starkare om många av eleverna har snarlik bakgrund och uppväxt.

Även Johanna upplever att fördomar kan vara en svårighet i undervisningen. Här förklarar hon vilka typer av fördomar hon brukar stöta på:

Att alla muslimer har ett kvinnoförakt och att alla muslimer ser på kvinnor på samma sätt. Att alla muslimer är mycket mer religiösa än t.ex. kristna och att muslimer håller mycket hårdare på alla bud och regler osv. Men även de att muslimer är terrorister eller att terrorister alltid är muslimer och att det är för många muslimer i Sverige och att de tar över samhället. Det är tyvärr många sådana fördomar som man måste möta.

Dessa fördomar tolkar jag snarare vara riktade mot en specifik religion och inte undervisningsämnet. Johanna och mina tre andra informanter har dock klargjort att de själva inte upplever att fördomarna är något som är svårt att prata om eller att de avstår från att ta sådana diskussioner. De anser snarare att svårigheten när det handlar om fördomar, ligger i elevernas sätt att förenkla dessa företeelser. Förutom att fördomar kan vara av generellare slag, berättade Johanna om en situation där några elevers fördomar mot en specifik religiös grupp blev väldigt påtagliga, och påverkade undervisningen i den utsträckningen att deras beteende i klassrummet gav negativa konsekvenser för en av eleverna. Denna situation som utspelade sig under en längre period, upplevde hon som väldigt svårhanterad och obehaglig. Även om detta inte är jättevanligt menar hon, förekommer det då och då:

[---]Det var nog mitt andra år då jag jobbade här. Då hade jag en byggklass och i den klassen gick en elev som inte var rasist, han var nazist. Han var högsta hönset och hade fått med sig ett par andra killar men som var lite svagare så de gav sig inte in i några diskussioner, men det ville gärna den här killen göra. Men där var jag ganska snabb med att bryta, för han var så väldigt indoktrinerad i det här och tyckte att han hade svar på precis allting. Har man då inte svar på tal på allting står man som förloraren och då är det bättre att bryta allting. Sedan hade de ett prov i judendom och på provet hade den här killen fått en annan kille att skriva jättedumma saker som på frågan ”vem räknas som jude?” där jag var ute efter ”någon som konverterat eller någon som har en judisk mor” men han hade svarat ”den som har tillräckligt stor näsa, den som är girig” och det var väldigt obehagligt. Men jag tog inte den situationen utan tog det direkt till rektorn. Jag kände att det var för stor grej för mig att ta och han fick en varning och gjorde aldrig mer något sådant. Han var lite lättare att hantera, och killen som var högsta hönset var riktigt obehaglig, men han hoppade av sedan faktiskt. Det är sorligt för han behövde verkligen utbildning, men för mig var det skönt att han inte var kvar i klassen.

I GY11 står det ”Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser. Alla tendenser till diskriminering eller kränkande behandling ska aktivt motverkas” (skolverket.se). Det kan finnas situationer enligt Johanna och Michael där öppen diskussion (om man menar att öppen diskussion är i klassrummet) inte bör genomföras eftersom vissa elever anser sig ha rätt och ha svar på allt. Johanna tog denna händelse till rektorn och eleven fick en varning. Däremot

berättade hon inte om några åtgärder vidtogs mot eleven som var ”högsta hönset”, det enda som framkom var att han senare hoppade av gymnasieutbildningen.

Slutsats

Mina informanter har alla beskrivit att de största svårigheterna i religionsundervisningen handlar om fördomar mot olika religiösa grupper, att få eleverna att förstå syftet med religionsundervisningen och elevernas tendens att generalisera. De fördomar som förekommer mest riktas mot islam och muslimer. När det gäller huruvida elevernas fördomar riktas mot olika religioner eller om det är mot religionskunskapen som ämne, tycker jag att det mesta pekar på att det är i störst utsträckning mot olika religioner och inte religionskunskapsämnet. Denna slutsats drar jag för de fördomarna som beskrivits handlar om religiösa grupper och det framkom inte om eleverna yttrat sig negativt kring undervisningsämnet, förutom att de inte förstår syftet med det. Tre av informanterna anser också att en annan svårighet är att få eleverna att förstå syftet i religionsundervisningen och jag tolkar det som att problemet kan ligga i att eleverna och lärarna har olika syn på vad ämnet ska syfta till.

Fördjupad analys

I första delen av fördjupningen kommer jag fokusera på vilken/vilka fördomar mot islam som är mest återkommande. Att fokus läggs på islam är för att informanterna upplevde att fördomarna i störst utsträckning riktades mot den religionen. I andra delen kommer jag undersöka fördomar som förekommer mot andra religiösa grupper och om de är av generell karaktär eller mer specifikt mot vissa grupper (förutom islam). Med generell karaktär menas att fördomarna riktar sig mot religion i största allmänhet, och med specifik karaktär menas att fördomarna riktar sig mot vissa religioner enbart.

Denna fördjupade analys har ingen separat frågeställning utan görs snarare för att få en djupare uppfattning av fördomarna som yttras i klassrummet och som då även kan ge en klarare bild av varför lärarna tycker att fördomar i klassrummet är en svårighet.

Johanna berättar att många av fördomarna som hon har mött i klassrummet handlar om islam och riktas mot muslimer. En av fördomarna som eleverna yttrat är ”Att alla muslimer har ett kvinnoförakt och att alla muslimer ser på kvinnor på samma sätt”. Mina andra informanter ger inte uttryck för att den typen av fördomar är någonting som är återkommande eller det mest centrala när det handlar om fördomar

mot islam. Utöver Johanna, är det bara Karin som nämner att eleverna yttrat sig om kvinnobilden, men hon uttrycker inte om det är specifik kopplat till islam, eller om det är mer generellt. Johanna berättar vidare vilka andra fördomar som riktas mot islam, vilket också presenterades i analys 1:

Att alla muslimer är mycket mer religiösa än tex kristna och att muslimer håller mycket hårdare på alla bud och regler osv. men även de att muslimer är terrorister eller att terrorister alltid är muslimer och att det är för många muslimer i Sverige och att de tar över samhället. Det är tyvärr många sådana fördomar som man måste möta.

Just när det handlar om terrorism, är alla mina informanter överens om att eleverna väldigt ofta sammankopplar terrorism med islam och terrorister med muslimer. Jag frågade Ann om hon anser att terrorism är svårt att prata om i klassrummet, och hon svarade:

A: det är det! Det är väldigt viktigt och det har blivit lite svårare att undervisa i islam för de tänker direkt på det de tror sig veta och vad de hört/läst och sett efter 2001. Det har blivit lite svårare att ta sig bakom. Många säger när de får välja, att de inte vill läsa om islam.

D: känner de att de inte vill ha kunskap om islam?

A: nej, de känner ”det är bara de där idioterna” och då är det väldigt viktigt att vi har undervisning om det när de tycker så. Förut kunde man gå rakt in i den religionen, som man kan göra med alla andra, men nu är det som ett spöke på något vis. Och när man säger att det är näst största religionen och missionerande då är det många som ser det framför sig med vapen i hand.

Anns upplevelse är att eleverna inte är intresserade av att läsa om islam på grund av deras föreställning om att islam handlar om terrorism och krig. Hon förklarar också att bilden som finns av islam hos eleverna, har försvårat undervisningen. När hon säger att islam är som ett ”spöke” tolkar jag det som att hon måste ta upp frågan om terrorism och krig och förklara för eleverna hur det ligger till, för att sedan kunna gå vidare i undervisningen. Detta skulle kunna vara en av anledningarna till varför hon anser att fördomar är en av de svårare delarna med religionsundervisningen. Karin förklarar att hennes upplevelse också är att elevernas inställning till terrorism i stor grad kopplas till islam och att hon behöver väga upp bilden som de har genom att förklara hur kristendomens historia sett ut. Karin säger ”[...]när de kommer in på att islam är väldigt extremistiskt och står för mycket terrorism att man [hon] också visar på exempel på kristendomen, historiskt sett. Så man [eleverna] får en mer nyanserad bild”.

Den enda av mina informanter som inte explicit uttrycker om han hört några specifika och återkommande fördomar mot islam, är Michael. Det han dock säger när vi pratar om terrorism är:

Jag kopplar det nog till de religioner vi pratar om. Jag pratar inte om det i generella termer enbart, sen när jag tar upp det så säger jag att det är någonting som kommer tillbaka i många religioner. Men naturligtvis färgas det av dagsläget och den situation som råder just nu. Det är oundvikligt att prata om det, då man pratar om islam idag, med tanke på vad som händer.

I Michaels citat framgår det däremot inte om det är eleverna eller han som tar initiativ till att prata om terrorism och islam. När jag frågar Karin om terrorism och om de i klassrummet pratar om det i generella termer eller om det är kring mer specifika terrorgrupper, berättar hon:

Både och. Framför allt pratar de om det generellt. Men nu med Isis och all nyhetsrapportering som varit de senaste åren så kopplar de terrorismen till just den gruppen. Generellt sett är de ju präglade av 11 september, för de har ju växt upp med hela 11 september och alla terrorkrig som varit sedan dess och är präglade av det och formade av det.. deras åsikter kring muslimer och islam har ju formats av det. Det får man väl också.. det är ju västvärldens fel också, att man i media har gett den bilden av islam. Nu kopplar de gärna det till Isis eftersom det är vad tidningarna rapporterar om.

Det Michael och Karin beskriver visar inte om vad eleverna säger i klassrummet om islam, det framhäver snarare på hur eleverna sammankopplar islam med krig och terrorism. Detta syns framför allt i det Karin berättar. När jag och Ann pratar om vad som kan vara svårt i religionsundervisningen berättar hon att vissa uttalanden i klassrummet kan vara problematiska och fördomsfulla och ett exempel är "[...] för något år sedan då jag hade en elev som lite snällt frågade mig 'vad betyder Allahu akbar' och då ropar en elev 'det är något de säger innan de spränger sig själva!' [...]". Det Ann berättar visar också på att eleverna gärna ser islam som synonymt med terrorism.

Lärarna beskriver att de återkommande fördomarna från eleverna riktas mot islam och är tydligt kopplat till terrorism och krig. Däremot är det inte enbart fördomar mot islam som förekommer, vilket jag kommer att titta på nedan.

Alla mina informanter har upplevt att elever (ej uttalat hur många) tenderar att uttrycka sig fördomsfullt. När jag i analys 1, frågade mina informanter om vad de upplever som det svåraste rent generellt i religionsundervisningen var Michael den enda som påpekade att judendomen är det som han upplever svårast att undervisa om. Detta handlar om hans upplevelse av vad eleverna har för fördomar mot judendomen och att dessa fördomar är väldigt starka och många. En av fördomarna som han beskriver är:

[att] 9/11 var gjord av judarna och judarna styr världen. Ehm, ja.. man [de som yttrar fördomarna] tillskriver nästan allt ont som händer, till judarna. Och det är egentligen två grupperingar som har de åsikterna. Och det är dels den gruppen som har muslimsk bakgrund och sedan en del svenskfödda elever som befinner sig på den yttersta högerkanten.

Det är inte alla hans elever som uttrycker detta, utan det handlar främst om två olika elevgrupper, där den ena är elever med muslimsk bakgrund och den andra är elever med starka högerpolitiska åsikter. Att elever med högerextrema åsikter uttrycker sig fördomsfullt mot judar och judendomen återberättas även av Johanna. I hennes fall handlade det inte bara om vad dessa elever sa under undervisningen, utan även att de påverkade andra elever i klassen som sedan efter en tid började ge uttryck för samma åsikter. Karin nämner ingen specifik situation som kopplas till fördomar mot judendomen, utan nämner bara i förbifarten att vissa elever uttryckt stereotypa bilder som handlar om judars klädsel och hår. Förutom Michael och Johanna, som upplevt att elever som har starka högerpolitiska kopplingar uttalar sig

negativt om judendomen, nämner inte mina andra två informanter detta. Vad Karin dock nämner, när det handlar om hennes elever och deras politiska åsikter, är att väldigt många av dem delar åsikter med Sverigedemokraterna och att detta också syns i deras sätt att se på religion och olika folkgrupper, men då specificerar hon inte vilka folkgrupper som det handlar om i störst utsträckning. Anledningen till varför jag tar med vad vissa elever har för politiska åsikter är för att de i dessa fall är tydligt kopplat till elevernas fördomar. Michael och Johannas elevers politiska åsikter påverkar även hur deras syn på judar och judendom uttrycks i klassrummet. Det Karin berättar handlar snarare om ett negativt förhållningssätt från hennes elever och som istället riktar sig till olika religioner och folkgrupper överlag.

Det jag kommer att göra nu är att undersöka om fördomarna eleverna har tenderar att vara av mer generell karaktär eller om de är specifika. Med generell karaktär menar jag att elevernas fördomar riktas mot religion i största allmänhet och med specifika menas om det är vissa grupper som enbart är utsatta.

Karin har identifierat en inställning hos sina elever som visar att deras syn på religion inte nödvändigtvis är ristat i sten. När det gäller fördomar har eleverna en tendens att använda samma fördomar mot flera olika religiösa grupper:

Absolut så är ju kristendomen den religion som de tolererar mest, och av den anledningen till att de är uppväxta i Sverige med kristna värderingar men också för att Sverige är ett sekulariserat samhälle. Jag tror att om kristendomen hade varit mer påtaglig i Sverige så hade de hyst lika mycket agg mot kristendomen. Det märker jag då när de börjar prata om olika kristna grupper så tar de samma fördomar mot dem. [---] Det är ju islamofobin och hotet från islam som de är mest påverkade av [...]

Här tycker jag att man kan se två intressanta saker som är kopplade till både fördomar mot kristna grupper och islam och vad det i sin tur kan tyda på. Vad jag vill börja med, är att förtydliga vad hon menar. Hon menar att eleverna använder samma fördomar mot flera olika grupper och även om de kan verka positivt inställda till kristendomen så appliceras dessa fördomar på kristna grupper. Därför ser hon att elevernas inställning till kristendomen hade kunnat se annorlunda ut om religionen hade varit mer påtagligt i samhället. Jag utgår från att ”olika kristna grupper” i sammanhanget har att göra med grupper som inte anses vara lika sekulariserade som den svenska lutheranska kristendomen. Denna tolkning gör jag eftersom Karin senare under intervjun berättar att eleverna som hon undervisar väldigt sällan är religiösa. Hon förklarar även att eleverna är uppväxta i Sverige och hon lägger stor vikt vid att det sekulära synsättet har haft stor inverkan på hur hennes elever ser på religion men också hur de i allmänhet tenderar att resonera.

För att återgå till vad Karin lyfter med det hon berättar i ovanstående citat. Det första är att elevernas inställning till den svenska lutheranska kristendomen inte är lika negativ som mot andra kristna grupper och islam. Här är det återigen islam som framstår som mest utsatt för fördomar. Det andra är att när eleverna tar samma fördomar och använder dessa mot flera olika kristna grupper, kan det visa på att elevernas fördomar också tenderar att bli generella och snarare vara fördomar mot religion i allmänhet. Att fördomar skulle kunna vara riktade mot religion överlag, tycker jag även kunna se hos Johannas elever. Jag ställer frågan ”finns det något specifikt som du märker att eleverna upplever som laddat?” till henne:

[...] När jag går igenom exempelvis islam så anser inte jag att det är en laddad situation och jag känner att det finns ett intresse i det. Jag kan inte komma på någon sådan specifik situation. Men jag kan märka att det finns tankar hos eleverna som ”om man tror på det här då är man knäpp” men det är inget specifikt mot någon religion utan snarare mot alla. Det finns en sådan stark misstro att det ska finnas något som man inte kan se på och ta på. [...]

Hon pekar på att det finns en stor misstro hos eleverna när det handlar om att tro på någonting som man varken kan se eller ta på. Detta visar på att eleverna, enligt Johanna, tror att religion är synonymt i första hand med gudstro och kan vara en av anledningarna till varför elevernas inställning till religion kan uppfattas som fördomsfull. Karin upplever också att eleverna inte är överdrivet förtjusta i konceptet kring gudstro:

Sedan har de den här romantiska bilden av buddhismen, som så väldigt många av. Så när man haft vissa arbeten, grupparbeten eller individuella som de jobbat på, där de funderat vilken eller vilka religioner som står närmast så säger de buddhismen, för de tycker att den är minst osannolik och har sundast resonemang. Alltså, dvs, det är inte så många gudar eller gudomligheter inblandade, det handlar mycket om individen själv, de gillar tanken på karma, även om de inte tror att det fungerar på det sättet så gillar de själva idén. De ser det mer som en livsfilosofi än en religion. Många romantiserar buddhismen [...]

Jag vill gärna ställa detta i kontrast till vad jag kommit fram till tidigare. Vad jag identifierat tidigare i uppsatsen är att eleverna ställer sig mer negativa till islam, judendom och till viss del även kristendom. Här lyfter Karins elever fram buddhismen i mer positiva dager än de andra religionerna. Det finns två nyckelord i det hon berättar som kan visa på varför eleverna inte i samma utsträckning uttrycker sig negativt om buddhismen. Det första är att buddhismen enligt eleverna inte förhåller sig till gud/gudar på samma sätt som de andra religionerna, vilket de enligt Karin är positiva till. Det andra är att de ser buddhismen som en livsfilosofi snarare än religion. De två begreppen som är negativt laddade i detta är *gudstro* och *religion*. Även Ann upplever att eleverna ställer sig mer positiva till buddhismen än till de andra religionerna. Hon menar att eleverna anser att buddhismens lära är någonting som vi behöver mer av och att buddhismen inte är som en ”vanlig” tro så som exempelvis kristendomens. Vad eleverna menar med ”vanlig” tro framkommer dock inte. När det gäller Michaels elever menar han att eleverna gärna vill läsa om:

[...] det som känns mest exotiskt, dvs fjärran religioner, buddhism, naturfolk. Men när man väl kommer igång så brukar de gilla kristendom och islam, men tröskeln är högre där kan jag tycka. Och så tycker de att det är roligt med sekter, new age och sånt. Framför allt, det är lättare, tröskeln är lägre där.

Han poängterar att intresset för de olika religionerna finns, men att tröskeln är högre för kristendom och islam. När han säger att tröskeln är högre gör jag tolkningen att elevernas intresse kan vara lägre och att det krävs mer för att få dem att vilja läsa om det. Vad som är intressant är att lärarna inte ger uttryck för att eleverna ska ha uttalat fördomar mot varken hinduismen eller buddhismen. Det som sägs om buddhismen är enbart i positiva termer, medan hinduismen inte ens nämns. Det är också en av anledningarna till varför jag valde ovanstående citat. Min tanke var att det som lärarna menar att eleverna upplever som positivt kan ge en förklaring på om fördomarna är mer generella eller inte. Genom att titta på dessa citat framkommer det dels vad eleverna anser negativt kring religioner överlag, men också vad de menar är positivt. Det positiva riktas mot avsaknaden av gudomar inom buddhismen och visar också på att gudstro enligt lärarna, är något eleverna ställer sig negativa till.

Diskussion

I första frågeställningen kom jag fram till att fördomar är det som lärarna upplever som de största svårigheterna och utmaningarna i religionsundervisningen och att jag i denna fördjupade analys ville se vilka fördomar mot islam som förekom mest och om andra fördomarna riktades mot en specifik religion eller om de var av generell karaktär.

Vad som blir tydligt är att islam är den religion som blir mest utsatt för fördomar från eleverna och de fördomar som lärarna upplever får mest utrymme av eleverna är de fördomar som handlar om terrorism. Detta kopplas då till föreställningen om att terrorism är förbundet med islam. Även om informanternas elever riktar mycket av sina fördomar mot islam och muslimer finns det ett mönster i hur eleverna resonerar kring religion och olika grupper. Mina informanter menar att elevernas utgångsläge handlar om att gudstro är det som i första hand är det eleverna ställer sig negativa till, vilket i sin tur, enligt lärarna kan påverka hur eleverna ser på religion. Lärarna upplever att fördomsmönstret ligger i att de religiösa grupperna som står längre ifrån elevernas egen uppfattning, eller har ett ”icke västerländskt” synsätt är annorlunda och konstiga. De fördomar som inte riktas mot islam ser snarare ut att vara av generell karaktär då de riktas mot flera olika grupper och att de fördomar som dock är specifika är de

som riktas mot judar och judendom och kommer oftast från en specifik elevgrupp, vilka är elever med muslimsk bakgrund och elever med högerextrema åsikter.

Något som är värt att notera är att inte någon av mina informanter nämner om det förekommer negativa yttringar mot hinduismen eller buddhismen.

Frågeställning 2. Hur beskriver lärarna att de hanterar de största svårigheterna och utmaningarna i undervisningen?

De största svårigheterna som lärarna beskriver att de upplever i undervisningen är elevernas fördomar och att eleverna sällan förstår syftet med religionskunskapen. Fördjupningen skildrar också att fördomarna mot islam mestadels kom att handla om terrorism. Vad som ytterligare kan ses av fördjupningen är att vissa fördomar är av mer generell karaktär och andra väldigt specifika. I denna analys kommer jag titta på hur lärarna hanterar fördomar i klassrummet. Analysen kommer beröra fördomar rent generellt, inte fördomar mot specifika grupper.

När Ann möter fördomar i klassrummet berättar hon hur hon hanterar detta:

Jag tycker inte att man ska väja för det som är svårt. En ledstjärna är att det är väldigt viktigt att ge en sympatisk bild, utan att lägga locket på med det här med muslimer och så, för annars blir det helt fel. Och att man visar att ”det här är den specifika gruppen” som står för det som står i löpsedlarna, men att alla inom den religionen inte kan ta stryk av detta. Att man pratar om det är jätteviktigt och att man pratar om vad religion är. Jag brukar säga att religion inte är något man kan stoppa ner i en låda och sen plocka upp det bara, det är mer komplext än så.

Ann lyfter tre saker som hon anser är det viktigaste att göra när det handlar om hanterandet av fördomar. Det första hon pekar på är att prata om det och inte väja för det som kan kännas svårt. Det andra är att inte generalisera utan snarare precisera vilka grupper det handlar om så budskapet om att alla människor som tillhör en religion inte behöver vara på samma sätt, blir tydligt för eleverna. Det sista hon poängterar att hon anser är viktigt, är att prata om vad religion är och att hon som lärare förklarar att religion är komplext och inte kan förklaras genom onyanserade antaganden.

Både Ann och Karin verkar hantera fördomar på snarlikt sätt, men Karin tar upp ytterligare en aspekt som hon anser är viktig:

ja, alltså, det gäller att lyssna på eleverna för oftast så [...] måste de få säga vad de tycker och det säger jag till dem att de ska få säga vad de tycker men tänk på hur ni uttrycker er, dvs, demokrati, respekt för andra, inte kränka folkgrupper eller människor och så länge de uttrycker sig korrekt i klassrummet så har de rätt att tycka vad de vill, även om det ibland är grundat på fördomar eller tidigare erfarenheter, så har de rätt att tycka det och då gäller det väl att lyssna till dem så de har chans att förklara varför, och varför har du [frågar läraren] de här åsikterna, det kanske räcker med det, att man lyssnar. Och sen försöker man att inte få dem att byta uppfattning men man försöker ändå ge en nyanserad bild av deras åsikter ”ja, så kan det väl vara, men alla

människor inom den här religionen är inte som den person du träffat” och bara föra ett samtal. Inte fördöma och sedan lyssna till och prata om. Sedan tror jag inte att de kanske ändrar åsikt, men att de tycker att det är bra att de får säga det de vill ha sagt och att någon lyssnar på dem. Det känns ändå som att de tycker att det är viktigt att få det sagt.

Aspekten som Karin lyfter, utöver det hon och Ann var överens om, är förmågan att kunna lyssna på sina elever. Hon menar att eleverna har rätt att tycka vad de vill men att de får uttrycka sina åsikter inom ramarna för vad som anses demokratiskt och respektfullt. Hon berättar också att när eleverna känner att de kan dela sina åsikter med henne och de andra eleverna är det även lättare för henne som lärare att både kunna bemöta och hantera det. Det menar hon ger utrymme att fråga varför eleven har de åsikterna och också kunna ge en mer nyanserad bild.

Ann och Karin lägger mycket vikt vid att öppet prata om fördomar, att diskutera och lyssna på sina elever. Michael poängterade dock att det inte alltid är mest gynnsamt att diskutera med sina elever, eftersom det i vissa fall kan göra mer skada än nytta:

M: Det beror på vad det är för fråga och diskussion. Ibland är det INTE läge att öppna för diskussion. Det beror på vad det är för typ av klass, i vissa klasser skulle jag aldrig öppna upp för diskussion när det gäller sådant, då får man bara sätta ner foten och säga ”så här ligger det till” så pratar man inte vidare om det. I andra klasser kanske man kan problematisera och låta eleverna diskutera, men det förutsätter att det finns det klimatet i klassen och atmosfären är tillåtande och att man får tycka.

D: i de klasserna där klimatet inte är så, är det risk för bråk eller höjda röster?

M: bråk vet jag inte. Men kanske höjda röster. Framför allt blir det ingen fruktbar diskussion. Det leder ingen vart att diskutera, då får man bara klippa och då kanske man får ta det individuellt med den eleven i sådana fall.

Jag bad Michael att förtydligat vad han menade med detta och jag frågade om han syftade på någon eller några specifika situationer som uppstått. Han berättade att en kollega till honom hade elever i klassen som var nazister och där klassrumsdiskussionerna kring deras åsikter inte ledde till något positivt. Han själv har inte stött på detta så ofta poängterar han, men det var denna situation som han hade i åtanke när vi pratade om hur man som lärare kan hantera fördomar i klassrummet. Däremot menar han att diskussion och problematisering kring fördomar, fungerar i de klasser som har ett öppet och tillåtande klimat.

Johanna och jag diskuterade inte hur man som lärare kan eller bör hantera fördomar på samma sätt som jag och mina andra informanter gjorde. Detta var på grund av att Johanna berättade om en annan intressant upplevelse som hon haft och som jag istället la fokus på. Det är dock kopplat till hur man hanterar fördomar, men detta riktas mot en specifik situation. Hon berättade att i en av hennes klasser fanns det några elever med nazistiska åsikter, som gärna berättade inför klassen vad de tyckte. Dessa elever ansåg sig även ha svar på det mesta. Hon menar att som lärare anses man kunna svara på allt eleverna säger, och har läraren inte svaren i sådana lägen står denne som ”förloraren” i diskussionen. Johanna berättar vidare att i den situationen var hon snabb att avbryta

och att det inte var läge för diskussion. Hon tillägger dock att i andra situationer finns det möjlighet att säga ”jag vet faktiskt inte, jag återkommer om det senare” om hon inte har svaret för tillfället. Problemet som hon såg i just denna situation var att om hon inte hade haft svar på tal på allt eleverna sa hade hon stått som ”förlorare” i diskussionen, vilket hon menar, hade kunnat göra mer skada än nytta. Andra situationer som är kopplat till fördomar som Johanna berättat om, är att vissa elever ställer sig kritiska till invandringen i Sverige. Hon tycker att det är jobbigt att prata om det i klassrummet, eftersom hon ställer sig positiv till invandring medan elevernas åsikt är tvärtom. Hon förklarar hur de i klassrummet börjar prata om invandring och hur hon i vissa situationer hanterar det:

[...]Det kommer man in på när man pratar om andra kulturer och religioner som kommer till Sverige. Där har många en åsikt. Och jag har personligen en väldigt stark åsikt, men den ska inte förmedlas i klassrummet. Så det är en väldigt fin balansgång i hur man uttrycker sig. Och är man väldigt osäker så ska man inte ta upp det för då kan det göra mer skada än nytta. Det kan också bli väldigt känsligt om man ger sig in i en diskussion om det.

Både Johanna och Michael är överens om att det finns diskussioner som inte bör diskuteras vidare i klassrummet. De gångerna handlar diskussionerna, enligt båda två, om tillfällen då elever inte är ute efter att lära sig utan snarare att ge uttryck för sina fördomar. Även om Michael berättade att vissa diskussioner är uteslutna, menar han att det kan vara en idé att åtminstone försöka till en början. Nedan förklarar han hur han resonerar kring diskussioner som tenderar att vara väldigt fördomsfulla:

I bästa fall kan man få en diskussion [med eleven/eleverna].. och i bästa fall kan man diskutera [de] sakliga grunderna och visa eleverna att den [ståndpunkten som eleven har] inte är så stabil och i enstaka fall är det dock omöjligt och då tänker jag såhär, att man inte kan stressa upp sig över det, de får ha sina åsikter. Man får tänka att man har ett halvår på sig och så får jag återkomma till de här frågorna och vattnet får urholka stenen. Ibland går det men ibland gör det ingen nytta över huvud taget. Går man på för hårt, då kan eleverna slå igen dörren för resten av terminen och då kan man inte göra någonting och alla kommunikationstrådar är avklippta.

Han menar att vissa diskussioner är meningslösa, och sådana tillfällen är då han anser att eleverna inte tar till sig andra perspektiv än deras eget. Märker han att det tenderar att gå åt det hållet, avslutar han diskussionen och försöker att upprätthålla en god kommunikation och relation med eleven, för att sedan kunna återuppta ämnet och förhoppningsvis nå fram. Kontentan av det han säger är att han gör olika från situation till situation och att det viktigaste för att motverka fördomar är att kommunicera, oavsett om det är just för tillfället i en diskussion eller om det måste göras senare.

Slutsats

Mina informanter beskriver att det finns olika sätt att hantera fördomar i klassrummet. Det finns bättre sätt och det finns sämre sätt. Bättre sätt är att ta diskussioner som är fruktbara, sämre sätt att fortsätta diskussioner som inte leder någon vart. Situationer som inte leder någon vart, är enligt lärarna de diskussioner där eleverna inte kan ta in andra perspektiv. Min uppfattning, utifrån vad lärarna har berättat, är att dessa gånger har eleverna väldigt starka åsikter och fördomar och har en väldigt stark övertygelse om att de har rätt.

Jag vill dock poängtera att det mina informanter berättar också visar på att det inte finns ett generellt sätt att hantera fördomar på. Det är snarare beroende på situation, vilket jag vill tydliggöra. Däremot förespråkar de att ha ett öppet klassrumsklimat som ger eleverna utrymme för diskussion, och som lärare kunna känna av när en diskussion är på väg att urarta och då inte känna rädsla för att avsluta diskussionen.

Frågeställning 3. Vilka didaktiska frågor kommer i förgrunden för de strategier som lärarna använder vid hantering av svårigheter i undervisningen?

I denna analys ska jag titta på hur de didaktiska frågorna (vad, hur och vem) kommer till uttryck i undervisningen när det handlar om islam. Anledningen till varför jag gör denna avgränsning är för att lärarna beskrivit att fördomarna som förekommer mot islam är en av de största svårigheterna i religionsundervisningen.

När jag tittar på ”vad” ligger fokus på vilket stoff lärarna använder och varför det används. Med ”hur” menas olika metoder och med ”vem” menar jag hur lärarna förstår sina elever och om lärarna anpassar sin undervisning beroende på vilka elever de har. För att kunna se vilka didaktiska val lärarna gör behöver jag först förstå vad lärarna utgår ifrån att elevernas fördomar kommer ifrån, vilket jag kort kommer att börja med.

När jag frågar Karin vad hon har för uppfattning kring var elevernas fördomar kan komma ifrån, låter hon rätt säker på vilka faktorer som hon tror har spelat störst roll. Detta är dock en generell beskrivning av hennes elever och berör inte alla. Hon berättar:

De uppfattningar de har kommer från media, [...] sen när jag försöker prata just kring det så är det kanske några som säger att de har haft lite problem med ungdomsgång eller ungdomar från andra religioner i områden där de bott eller i deras gamla skola, som gjort att det färgat bilden som de har av exempelvis muslimer. Annars tänker jag mig att det är media otroligt mycket, och föräldrar.

Hon beskriver att i vissa situationer kan hon se hur eleverna har anammat föräldrarnas och medias åsikter. Att elevernas åsikter oftast är starkt färgade av både föräldrar och media märker hon framför allt när det är diskussioner kring saker som nyligen har inträffat eller är väldigt aktuella. Ett exempel på detta är riksdagsvalen, då märker hon att eleverna byter ”skepnad” och istället använder sina föräldrars åsikter eller sådant som media rapporterat. Johanna delar Karins åsikt om att mycket av elevernas negativa inställning mot religioner, är åsikter som formats av olika medier. Hon berättar också hur medier framställer ”skurken” och hur detta har förändrats över tid. Hennes exempel på detta är att skurken i tidigare amerikanska actionfilmer var ryssar och att det i dagsläget ser helt annorlunda ut. Ann berättar också att hennes uppfattning är att den negativa bild vissa elever har av framför allt islam, är mycket på grund av hur media framställer religionen och dess anhängare. Michael uttrycker sig inte lika tydligt kring vad han tror är anledningen. Det enda han säger är att han märkt skillnad i elevernas attityder efter terrorattentatet i USA 2001. Om det har att göra med medier eller något annat, framkommer inte.

Jag tolkar det som att informanterna är överens (åtminstone tre) om att elevernas fördomar framför allt har påverkats av medier, vilket är vad jag kommer utgå ifrån i nästa del av analysen.

I intervjun med Michael framkom det inte vilka metoder eller vilket stoff han använder i undervisningen kring islam och därför väljer jag att inte presentera något. Han pratade mer generellt om hur han upplevt olika fördomar och hur han brukar svara på dessa. Hade jag skrivit något om hans didaktiska val, hade det inte gjort honom rättvisa, eftersom det inte framgick tillräckligt tydligt i intervjun.

Nedan kommer jag titta på vilka didaktiska strategier som tre av informanterna har för att komma till rätta med svårigheterna när det gäller fördomar mot islam i undervisningen.

Johanna

Johanna berättar att i de senare klasserna som hon undervisar i har hon numera börjat med etikavsnittet i religionskurserna. Hon använder sig av Breivikmanifestet för att diskutera huruvida det är okej eller ej

att det fortfarande sprids via nätet. I samma moment diskuterar de även vad en terrorist är och inte är, där hon tar Breivik som utgångspunkt. Etikavsnittet har hon lagt först för att tidigare erfarenheter har visat henne att elevernas fördomar är bättre att bemöta så snabbt som möjligt och det menar hon blir lättare att göra om de får läsa etik först. Efter att vi pratat om fördomar i klassrummet kom vi in på, i vilken grad terrorism är svårt att prata om:

Det kommer man ofta in på. Det är svårare [än att prata om homosexualitet] tycker jag. Där finns det starkare fördomar om vilka som är terrorister. Jag brukar ofta inleda religionskursen med etikavsnittet. I flera grupper nu de senaste åren har jag jobbat med manifestet av Anders Behring Breivik, där vi pratat om det är okej att detta manifest fortfarande delas, eftersom det ligger uppe på internet osv. Vi pratar även om konsekvenser som det kan få, och om det är okej av mig att ha med det i undervisningen. Detta har verkligen fångat elevernas intresse, där har de tankar och åsikter och vi har pratat om terrorism och vad en terrorist är. Han blev definitivt klassad som en terrorist. Vi har även pratat om vad som hände precis efteråt och att media skrev att det var en terrorist med kopplingar till Al-Qaida. Det var en terroristaktion, utförd av muslimer med koppling till Al-Qaida, till dess att man insåg att det var en ensam norrman. Ja, han är terrorist men det finns ingen politisk agenda bakom. Så vi har pratat om varför man ser det på det sättet och varför en terrorist alltid är en muslim av något slag.

Hon säger också vid ett annat tillfälle att islam är det hon ibland upplever som svårast att prata om, inte för egen del, men för de reaktioner som eleverna visar och då väljer hon att lägga mycket tid vid just islamundervisningen. Hon förklarar att hennes metoder är det som förändras i större utsträckning än innehållet i undervisningen.

Jag tycker att man kan se flera dimensioner av didaktiska val när det gäller hur Johanna har valt att lägga upp undervisningen, utifrån ovanstående citat. Det första är att hon genom tidigare klasser uppmärksammat att fördomar kring terrorism ofta kopplas till islam och muslimer och att det lett till att hon valt att lägga etikavsnittet som första moment i kursen. Detta gör hon för att påvisa att terrorister finns i alla religioner och länder, vilket hon också bekräftar senare i intervjun.

En annan dimension som visas är genom att använda Breivikmanifestet i etikavsnittet, berör hon både vad konsekvenserna kan bli om man fortsätter att dela det, och hon berör dessutom bilden av vad en terrorist är.

Valet av stoffet visar att det är för att medvetet komma bakom fördomarna mot islam och terrorism, men att hon tar en annan ingång, genom att välja Breivik. Hon berättade tidigare att hon anser att medier är anledningen till varför eleverna har så starka fördomar kring islam och terrorism. För att visa hur medier påverkar läsarna arbetar de mycket med vilka avsikter medier har, vilket syfte och vilka undermedvetna signaler det skickar till läsaren. Hon visar att media kan vara snabba på att förvränga sanningen, genom att de först skriver att attentatet var kopplat till Al-Qaida och att det sedan visade sig vara en norrman,

helt utan kopplingar till den påstådda gruppen. De jobbar mer ingående med hur media framställer framför allt islam och terrorism, mer än vad som framkommer i ovanstående citat. Eleverna får också möjlighet enligt Johanna, att i seminarieform diskutera skillnaden mellan muslimer och islamister, för att visa på att terrorister klassas som islamister och har andra motiv. Då menar hon att eleverna får en ”aha-upplevelse” och att det dessförinnan inte är många som vet skillnaden.

Sammanfattning och slutsats av Johannas didaktiska val

Johanna anpassar undervisningen utifrån tidigare erfarenheter som visat henne att elever har starka fördomar kring islam och terrorism. Hon använder etikavsnittet för att få eleverna att se saker ur olika perspektiv, se vilka fördomar som finns hos eleverna och sedan arbeta med de fördomar som hon har upplevt funnits i tidigare klasser. Däremot säger inte det att alla hennes elever har samma inställning som de elever hon tidigare haft. Hon tar snarare sina tidigare erfarenheter som en indikation på att detta är något återkommande i religionsundervisningen och som aktivt måste jobbas med för att dels se till att eleverna utan sådana fördomar inte får några, och dels för de elever som har det, får en motvikt.

Hon upplever att arbetet med Breivikmanifestet är det som eleverna i slutändan har tyckt varit bland det roligaste. Hon har också märkt att de lärt sig både hur medier vinklar saker, vad som klassas som en terrorist och att de lättare kan se saker ur flera perspektiv. När de har seminarier och pratar om terrorism, brukar eleverna (oklart hur många) få en aha-upplevelse och Johanna beskriver att deras insikt förändras. Johanna menar att eleverna då kan förstå att islam och terrorism inte är synonymt. Jag tycker att man kan se att Johannas sätt att arbeta med fördomar kring dessa grupper går hand i hand med hennes tanke om att kommunikation (som framkom i förra analysdelen) är det viktigaste för att hantera fördomar.

De didaktiska frågor som kommer i förgrunden för Johanna är att hitta stoff som eleverna kan tycka är intressant och på så sätt få dem att se saker ur olika perspektiv.

Hur-frågan blir för henne att hitta ett sätt att få eleverna att diskutera och problematisera.

Vem-frågan handlar för Johanna om att utgå från elever som i detta fall har fördomar mot islam, och i undervisningen av etikmomentet tar hon sina erfarenheter från tidigare klasser där de yttrat fördomar om terrorism och islam.

Vad-frågan är genom att använda Breivikmanifestet som utgångspunkt för diskussion kring terrorism.

Karin

Tidigare tog jag upp att Karins elever ofta hamnar på den högra sidan av den politiska skalan. Hon upplever att eleverna ofta sympatiserar med Sverigedemokraternas syn på både invandring och invandrare. När Sverigedemokraterna uttrycker fördomar kring olika folkgrupper och religioner menar hon att det inte är långt ifrån att eleverna då kan tycka samma sak. I undervisningen försöker hon visa för eleverna att deras politiska åsikter och fördomar mot vissa grupper är väldigt påverkade av media. Detta visar hon på genom att göra tidningars olika valkompasser och där nästan alla hennes elever får som svar att deras politiska åsikter är mest överensstämmande med Sverigedemokraterna. Hon berättar att hon tycker att det märks på elevernas inställning till religion att de är färgade av de politiska åsikterna de har. Hon säger också att det ibland kan vara svårt att nå eleverna, att hon ger dem bollen, men den studsar hela tiden tillbaka till henne. Därför försöker hon variera undervisningen så mycket hon kan och även ha ett religionshistoriskt perspektiv på religionskunskapen. Hon upplever att ett sådant perspektiv fångar elevernas intresse bättre och då är det även lättare att de tar till sig kunskapen. Ett religionshistoriskt perspektiv innebär att man studerar religionerna ur ett historiskt perspektiv, menar hon. Det hjälper också till att förklara vissa saker som hon säger att eleverna inte förstår, så som kristendomens våldsamma historia. Karin berättar att eleverna ofta uttrycker att islam är den religion som de anser är mest våldsam och när hon då kan förklara hur det sett ut i kristendomen är det lättare att visa på att islam inte är den enda religionen med våldsinslag.

Förutom att ha ett religionshistoriskt perspektiv på undervisningen som variation, bjuder hon även in representanter från olika religioner. Hon menar att det dels gör undervisningen lite roligare och dels så slipper hon representera en religion som hon bara läst om. När det handlar om religion, berättar hon att eleverna gärna fokuserar på det negativa och att krig och terrorism är ett återkommande samtalsämne. Enligt henne tror eleverna att alla krig har med religion att göra, vilket hon försöker förklara genom att visa på hur religionshistorien sett ut.

[...] Jag tror att jag försöker, för att få eleverna mer intresserade, göra ett mer religionshistoriskt upplägg. Jag försöker göra mer historia av det. För är det något av mina ämnen som de tycker om, då är det historia. Kopplar man det mer till historien så brukar jag få med mig fler på tåget. Det är nog mitt sätt att få de intresserade och engagerade. Att göra mer historieundervisning av det hela.

Detta lektionsupplägg menar hon gör att eleverna lättare blir intresserade och kan ta till sig kunskapen. Hon beskriver att det upplägget också gör det enklare att koppla till hennes andra undervisningsämnen som är historia och samhällskunskap:

Givetvis försöker jag göra så när jag sätter ihop kurserna ändå planera så eleverna får samband och sammanhang och känna att allt det här hör ju ihop. Det är inte tre separata ämnen så. Allting har ju en koppling till varandra. Så går jag tillbaka och säger ”som ni vet så pratade vi i historiekursen...” och ”nu är vi här igen och nu kan vi se det ur det här perspektivet” och försöker hålla ihop det. Det finns någon röd tråd som löper genom alltihopa.

När hon undervisar eleverna i olika ämnen är det lättare att ta med sig diskussionen och diskutera utifrån ett annat perspektiv, exempelvis som krig och terrorism som har koppling till samhälle, religion och historia.

Vilket stoff hon använder sig av i undervisningen kommer inte fram helt och hållet. Det hon säger är att hon till viss del använder sig av religionskunskapsböcker, annars är det mycket via internet och delvis genom de gäster hon bjuder in. Efter att gästerna har varit där, tar hon alltid en diskussion med eleverna för att kunna besvara deras funderingar om vad som sagts.

Sammanfattning och slutsats av Karins didaktiska val

Metoden för undervisningen blir synlig genom att hon valt att ha ett historiskt perspektiv på religionskunskapen. Detta gör hon för att det generellt intresserar eleverna mer och får dem att ta till sig kunskapen bättre. Vad hon undervisar om framkommer inte så tydligt som hos Ann och Johanna, men det som syns är att hon väljer att undervisa om religionernas historia.

Vem-frågan för Karin är att utgå från elever som tenderar att ha högerpolitiska åsikter och elever som enligt henne inte verkar särskilt intresserade av religion. Eleverna är istället mer intresserade av historia och därför använder hon ett religionshistoriskt perspektiv i religionsundervisningen.

Hur-frågan, det vill säga Karins metod för att få eleverna intresserade och få eleverna att ha mindre fördomar är genom att undervisa om historien kring religionerna. Metoden är även att ställa religionerna mot varandra så eleverna kan se att andra religioner än islam har ett våldsamt förflutet.

Vad Karin använder för stoff i undervisningen framkommer inte helt tydligt. Det lilla hon berättar är att hennes stoff till viss del innehåller föreläsningar genom representanter från olika religioner och att hon själv föreläser för eleverna. Sedan berättar hon att de pratar en hel del om religionshistoria, men hon preciserar inte närmare vad det stoffet innefattar. Därför blir det svårt att dra en slutsats av vad vad-frågan är för henne.

Ann

Ann uttrycker tydligt varför hon väljer att ta med vissa saker i undervisningen och varför hon väljer att plocka bort andra. Hon förklarar också varför hon säger saker på ett visst sätt till eleverna. När vi pratar om islam och hur eleverna ställer sig till den religionen, kommer Ann igång ordentligt och blir ännu mer engagerad. Hon berättar att hennes elever har många fördomar som är kopplade till både islam och terrorism.

Enligt det hon förklarar i citatet nedan kan man se att eleverna kopplar de mesta som de anser hemskt till islam. I allt som är hemskt, ryms både könsstymning, hedersmord och negativ kvinnosyn bland annat. Som tidigare förklarat, är Ann av åsikten att elevernas fördomar skapats av medias framställning av ovanstående. När hon pratar om sin undervisning, förklarar hon:

Jag vill skildra religionen och gå bakom det som säljer lösnummer om det som står i tidningarna om muslimer. Jag vill gå bakom det och jag trycker väldigt mycket på att det är viktigt att ha kunskap, men sedan behöver man inte gilla allt. Man får säga ”det här ställer jag inte upp på, det här tycker jag är hemskt” men man ska veta vad man grundar det på.

Ann jobbar väldigt mycket med hur media framställer just islam och terrorism. Hon och Johanna arbetar ganska snarlikt. De säger att de vill komma bakom artiklarna och visa eleverna anledningen till varför media skriver som de gör och få deras elever att se syftet i artiklarna och förstå hur medier fungerar. Något som Ann också gör är att koppla elevernas fördomar till det ”allmänmänskliga”. Hon beskriver detta närmare:

Det kan va tex att alla ”muslimer är våldsamma” och att många tänker på det viset. Då får man prata om det. Jag tror att jag lyfter det till ett allmänmänskligt och att jag kopplar det till eleverna så de förstår att alla är människor. En del är kristna, en del är icke-kristna, en del är muslimer.. och att det finns våldsamma människor överallt. Det var som i en eltea som jag har, då började diskussionen om någonting om Isis och talibaner osv. då måste jag ju säga att det är såhär och att det är en liten del otrevliga människor, så inte alla miljarder muslimer ska få blanda sig ut med dem. Jag tog något exempel som jag inte minns, men så de fick känna och förstå. Typ ”alla målare är inte på samma sätt, eller alla lärare är inte på samma sätt” och förklarade att det finns trevliga och otrevliga människor överallt. Att det inte går att generalisera så..

Tidigare har Ann även berättat att eleverna helst inte vill läsa om islam på grund av deras fördomar. För att få eleverna att generalisera mindre kopplar hon det till något som hon tror är mer greppbart. Sedan berättar hon ”[...] vi pratar om islamism och vad det står för och islamiskt jihad, talibaner och vad de står för och hur liten del de är men vilken genomslagskraft de får och att de finns överallt där det finns muslimer idag”. Hon menar att i och med elevernas fördomar, är det viktigt att precisera och visa vem som är vad, vilka motiv som finns och att det inte fungerar att generalisera, för då får alla som är muslimer stå för någonting som inte har med alla att göra. Ann berättar också att hon brukar bjuda in representanter från olika religioner som kommer till klassen och föreläser. Hon säger också att detta brukar ge eleverna lite perspektiv och att de sagt att representanterna inte stämmer överens med deras

bild.

Ett exempel på vad Ann har tagit bort ur undervisningen är en film som där de säger ”här är en typisk muslimsk familj”, i filmen visas då en familj som sitter på ett stampat jordgolv och äter med händerna ur samma skål. Hon säger dock att det kanske ser ut så i vissa enskilda länder, men att sådana filmer är farliga att visa i klassrummet för de bilderna sätter sig och det är inte bra.

Sammanfattning och slutsats av Anns didaktiska val

Vem-frågan syns i både sättet hon väljer att lägga upp undervisningen och vilka metoder hon använder. När hon utgår ifrån att elevernas fördomar kommer från media, väljer hon att prata mycket om hur media fungerar och syftet med det. Dessutom väljer hon att förklara saker på ett sätt som hon tror är lättast att nå fram till sina elever på. Hon väljer också att ta bort en film som hon tror att eleverna inte klarar av att förhålla sig kritiskt till på grund av deras fördomar, menar hon.

Stoffet hon använder i undervisningen, av det hon berättade, är till relativt stor del kopplat till islam, terrorism och olika extremistgrupper. Stoffet som framkom att hon använder är även direkt kopplat till hennes metoder. Hon bjuder in representanter från olika religioner som dels står för en del av stoffet (deras information kan ses som stoff) och dels för metoden (låta någon annan representera religionen och få det mer trovärdigt så eleverna tar till sig). Sedan använder hon sig av artiklar där stoffet handlar om vad som ska läras, vilket i detta sammanhang är att granska kritiskt. Metoden för detta är att visa på vad artikeln förmedlar och sedan berättar hon vad som inte finns med och hur eleverna kan förhålla sig till det media skriver.

Varför hon arbetar med att bjuda in representanter, föreläser och lär eleverna att granska artiklar handlar om att få eleverna att se att man inte kan generalisera och på så sätt förhoppningsvis förminska de fördomar som förekommer.

Vem-frågan är för Ann att utgå från elever som har fördomar som främst riktas mot islam och som har svårt att förhålla sig kritiskt till medier.

Vad-frågan är att hitta stoff som motverkar elevernas fördomar, vilket hon gör genom att använda sig av representanters egna beskrivningar, tidningsartiklar och att prata med eleverna om vad som är skillnaden mellan muslimer, islamister och jihadister samt ge eleverna kunskap om religionerna.

Hur-frågan är genom att göra jämförelser som hon anser är mer greppbara för eleverna, föreläsa, låta eleverna lära sig hur de ska förhålla sig källkritiska och ta bort material som inte är lämpligt i klasser där det finns mycket fördomar och där eleverna har svårt att vara källkritiska.

Diskussion

Johanna, Karin och Ann, visar på olika metoder för att ta itu med de fördomar som förekommer i klassrummet när det främst handlar om islam. Metoderna skiljer sig något, men syftet är detsamma. Johannas metod för att minska elevernas fördomar är genom att arbeta med Breivikmanifestet. Det hon gör att ta upp diskussionen kring terrorism som eleverna annars kopplar direkt till islam, men genom att utgå från Breivik. En av Anns metoder är att plocka bort saker som hon tidigare använt för att inte spä på fördomarna, de andra metoderna hon använder som skiljer sig från de andras är att koppla fördomarna till eleverna själva och på så sätt få dem att förstå att alla människor inte är likadana. Karins metod för att uppnå samma sak som Johanna och Ann är att använda sig av ett historiskt perspektiv på religionsundervisningen.

Där deras didaktiska val är mer lika är att informanterna har snarlika elevgrupper att utgå ifrån. I detta fall handlar det om elever som har fördomar. Till viss del är stoffet snarlikt också och då främst arbetet med tidningsartiklar, att de bjuder in representanter som får föreläsa och att de alla arbetar med att få eleverna att tänka kritiskt kring medias framställning av olika religiösa grupper.

Så här tolkar jag informanternas didaktiska tillvägagångsprocess: identifiera vad som är den största svårigheten (i detta fall, fördomar mot islam) - se till vilka elever de har för att veta hur de ska lägga upp undervisningen och nå dem - välja stoff som passar - välja metod som intresserar och når eleverna.

De didaktiska val som ligger i förgrund för mina informanternas strategier är att få eleverna mindre fördomsfulla och lära dem att se saker ur olika perspektiv. Målet med deras didaktiska val tolkar jag handlar om att kunna skapa ett bra klassrumsklimat och forma eleverna till goda samhällsmedborgare som har respekt för människors olikheter.

Utifrån de didaktiska val mina informanter gör, tolkar jag det som att de största svårigheterna (som presenterades i första analysen) anses svåra och utmanande på grund av att mycket i informanternas undervisning behöver kretsa kring att tydliggöra och visa för eleverna att deras fördomar är baserade på okunskap.

Sammanfattning

I denna uppsats har jag undersökt vilka svårigheter och utmaningar som finns i religionsundervisningen i gymnasiet. Uppsatsen är skriven ur ett lärarperspektiv där lärarnas uppfattning om vad svårigheter och utmaningar i undervisningen är, har varit fokus. Deras uppfattningar har även varit utgångspunkten för analyserna.

Först undersökte jag vilka svårigheter som lärarna uppfattar som de största utmaningarna, vilket visade sig vara fördomar mot religiösa grupper. Därefter undersökte jag vilka grupper som fördomarna riktades mot och kom fram till att det i störst utsträckning riktas mot islam och till viss del judendomen. Jag ville även få fram vilka fördomar mot islam som det handlade om, vilket visade sig vara att eleverna uppfattade att islam och muslimer skulle vara kopplat till terrorism/terrorister. Sedan tittade jag på hur lärarna hanterar fördomar, vilket var genom kommunikation och undervisning om den grupp som fördomarna riktas mot. I den sista frågeställningen som handlar om lärarnas didaktiska val behövde jag först bena ut varifrån lärarna anser att elevernas fördomar kommer ifrån, vilket de ansåg vara från medier av olika slag. Deras didaktiska val visade att de hanterade fördomarna genom kommunikation, olika undervisningsmetoder och anpassade undervisningen utefter elevgruppen för att på bästa sätt få bort fördomarna och ge eleverna verktyg för att kunna se saker ur flera perspektiv.

Även om lärarna anser att fördomar är det svåraste i religionsundervisningen är det ingenting de undviker att undervisa om, snarare tvärtom. De vill få eleverna att förstå skillnaden mellan muslimer och islamister så de kan förändra deras syn på vem som är terrorist, de vill också visa hur media påverkar deras fördomar och även rusta eleverna till att bli mer källkritiska. De vill få eleverna att förstå att religion är komplext i den meningen att religion alltid är och kommer vara kopplat till både en historisk och samtida kontext som man måste förstå för att förstå religion.

Den tidigare forskningen visar att det finns svårigheter i att få konsensus kring tolkning av läroplanen, men jag tycker mig se att mina informanter förhåller sig på samma sätt när det gäller att ge eleverna möjlighet ”att reflektera över och analysera människors värderingar och trosföreställningar och därigenom utveckla respekt och förståelse för olika sätt att tänka och leva” (www.skolverket.se) utifrån deras didaktiska val. Däremot har den tidigare forskningen inte gått att applicera på något annat i uppsatsen, vilket har att göra med de frågeställningar jag har.

Referenser

Tryckta källor

Denscombe, Martyn (2009) *Forskningshandboken - för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Studentlitteratur AB: Lund

Vikström, Björn (2005), *Den skapande läsaren, hermeneutik och tolkningskompetens*. Studentlitteratur: Lund

Patel, Runa & Davidsson, Bo (2011) *Forskningsmetodikens grunder – att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Studentlitteratur AB: Lund

Lundgren, Ulf. P, Säljö, Roger och Liberg, Caroline (red.) (2010) *Lärande, skola, bildning – grundbok för lärare*. Författarna och Bokförlaget Natur och Kultur: Stockholm

Assarsson, Inger (2009) *Utmaningar i en skola för alla – några filosofiska trådar*. Liber AB: Stockholm

Hellspong, Lennart (2011) *Konsten att tala – övningsbok i praktisk retorik*. Studentlitteratur AB: Lund

Otryckta källor

Intervju med Ann 2014-12-01

Intervju med Johanna 2014-12-08

Intervju med Karin 2014-12-04

Intervju med Michael 2014-11-20

Elektroniska källor

Skolverket: http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELREL02#anchor_RELREL02

Skolverket, GY11: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2705>

Forskningsetiska principer – inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning:

[https://ssd03.web.sh.se/kurswebb20142/dmt05612.nsf/0/9A93F88879931628C1257D8E004C0A33/\\$file/Forskningsetiska%20principer.pdf](https://ssd03.web.sh.se/kurswebb20142/dmt05612.nsf/0/9A93F88879931628C1257D8E004C0A33/$file/Forskningsetiska%20principer.pdf)

Svenska akademiens ordbok – sökord ”fördom”: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>

Bilagor

Intervjufrågor

○ Intervjufrågor

○ Namn, ålder, hur länge hen undervisat.

- **1. Vad anser du är det svåraste rent generellt i religionsundervisningen?**
- **2. Vilka känsliga/laddade frågor upplever du finns i religionsundervisningen?**
vilka, varför?
- **3. Vad innebär en ”känslig” fråga (i religionskunskapen) för dig?**
- **4. Har du någon gång fått en fråga som du inte vetat hur du ska besvara? (för att du varit orolig för att trampa någon elev på tårna?)**
- **5. Vilka fördomar kan du möta i religionsundervisningen? Hur yttrar sig fördomar och hur hanteras dessa?**
Är det fördomar mot specifika grupper?
När någon har fördomar – riktas de då mot vissa klasskamrater eller undervisningen?
Gaddar eleverna ihop sig för att få fram vad de tycker eller för att visa på att det är fler som uppfattar det så?
- **6. Vad upplever du är svårast med att bemöta fördomar?**
- **7. Har du och en elev någon gång blivit osams/höjt rösten för hur du presenterat något?**
varför/vad?
- **8. Har du valt att inte undervisa om något (ämne/del?) (om det exempelvis varit känsligt/laddat)**
Varför/varför inte?
Vad/vem tar man hänsyn till om man väljer att inte undervisa om detta?

- **9. I vilken grad anser du att A) Homosexualitet är svårt att prata om i klassrummet? (gå vidare till resten efter första är ställd och följdfrågor)**

Pratas det om det ämnet överhuvudtaget?

I vilket sammanhang?

Vad är det som gjort/gör att det varit/är svårt att prata om detta?

- **b). Terrorism**

Vilka reaktioner brukar eleverna ha?

Pratar man om det generellt eller om vissa specifika extremistgrupper?

Diskuterar man varför terrorism finns och hur det kan ha uppkommit hos dessa extremistgrupper?

Vilka grupper pratar man om?

- **c) Hedersmord**

Om man diskuterar detta, gör man en distinktion mellan religiösa och kulturella företeelser?

Hur förklaras hedersmord i undervisningen?

- **d) Könstymning**

Pratar man om både kvinnlig könstymning och manlig omskärelse? Varför/varför inte?

Vad lyfter man i denna diskussion?

Anses det som viktigt att diskutera?

- **e) Abort**

Abortfrågan brukar oftast vara ett ämne som diskuteras i flera ämnen, hur pratar man om det i religionsundervisningen?

Varför gör man det /varför gör man inte det?

Pratar man om synen på abort inom olika religiösa traditioner?

Slutfråga (1-5): Är detta någonting som eleverna eller läraren lyfter?

- **10. Används läroböcker i undervisningen?**

Har du erfarenhet av att läroböckerna gör att laddade diskussioner i klassrummet uppstår?

- **11. Vad inom religionskunskapen anser du är svårast att prata om i klassrummet? varför? Vilka reaktioner har väckts?**

Vad har du gjort annorlunda/tänkt på till nästa gång?

Vad tror du reaktionerna har berott på?

- **12. När du och andra religionslärare diskuterar svårigheter i ämnet eller utmaningar med religionsundervisning (i ämnet) vad brukar ni då ta upp?**
-Kan det finnas en oro kring att inte kunna bemöta vissa ämnen i undervisningen?

- **13. Anpassar du undervisningens innehåll beroende på elevernas ursprung eller religionstillhörighet?**
Läggs något till/tas bort?
Görs det olika didaktiska val beroende på klassammansättningen?
(varför gör du så/så?)

- **14. Vilka svårigheter kan det finnas i att prata om religion och vetenskap? Och förhållandet mellan dessa? Eller icke-förhållandet?**

- **15. Är du någonsin orolig för hur du presenterar eller pratar om en religiös grupp? Varför i sådana fall?**

- **16. Finner du att elever ställer sig mer negativa/positiva till någon religion?**
varför tror du att det är så?
Hur kan man som lärare hantera och bemöta detta?

- **17. Undervisar man om samma delar inom alla religioner? Dvs, om man inom kristendomen pratar om ritualer, sexualitet, människosyn – går man då igenom dessa delar inom alla religioner?**
varför/ varför inte?
Vad tror du att man missar om man inte gör det?
Vad är fördelen med att man inte undervisar om exakt samma "delar"?
(Vad vinner man på att göra det?)

- **18. Får någon fråga/del mer uppmärksamhet av eleverna, exempelvis genom att de vill diskutera eller frågar mer än annars?**
Är det en eller flera elever som intresserar sig för dessa frågor?

(varför tror du?)

- **19. När eleverna diskuterar, finns det någon gång risk för höjda röster/bråk?**
Vad brukar eleverna bli upprörda över och vilja diskutera?
(om ja) hur hanterar man sådana situationer?
- **20. Under åren som du undervisat, har elevernas attityd till olika religiösa traditioner förändrats?**
hur?
Vad kan det bero på?
Har attityden till religionskunskapsämnen även förändrats? (hur/varför tror du?)
- **21. Intresserar dina nuvarande elever sig för andra frågor/delar i religionsundervisningen, än tidigare årskullar?**
vad kan det bero på?
- **22. Hur tycker du att man som lärare kan bemöta laddade/känsliga frågor?**
- **23. Om du som lärare upplever viss svårighet kring vissa delar i religionsundervisningen, vad gör du för att kunna hantera det?**
Vänder man sig till någon speciell?
Vem i första hand?
Struntar man i det?